

УДК 373.3.016; 811.161.235-028.31

Лариса Шевчук

ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРУПОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми. В умовах трансформації сучасної початкової освіти здійснюється пошук форм та методів, що нададуть можливості для самореалізації кожної особистості. Застосування у навчально-виховному процесі групової роботи допомагає створити умови для повноцінного інтелектуального та духовного розвитку дитини, навчити її творчо співпрацювати з іншими людьми.

Водночас, варто зауважити, що використання групової роботи учнів у навчально-виховному процесі початкової школи має свої особливості, що потребують детального розгляду.

Аналіз наукових досліджень з проблеми показав важливість використання групової роботи у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема – для підвищення індивідуалізації, самостійності, успішності навчання (В.В. Котов, Х.Й. Лійметс, І.М. Чередов, М.Д. Виноградова, І.Б. Первін). На сьогодні зроблено значний внесок у розвиток теорії групової навчальної діяльності (К. Гарсія, С. Френе, Р. Галь, Р. Кузіне, В. Оконь, Р. Петриківський, Д. Джонсон, Р. Джонсон, Р. Славін та ін.), розглянуто крім дидактичні аспекти групової роботи учнів початкових класів (В.О. Вихрущ, Е.С. Задоя, Г.А. Цукерман, К.Ф. Нор, О.В. Кузьміна та ін.). Зокрема, Г.А. Цукерман, Т.А. Матіс, Ю.А. Приходько, С.П. Тищенко описали проблему врахування вікових особливостей учнів початкової школи під час організації спільної діяльності, Т.М. Кружиліна, І.Н. Турро, Г.І. Цукерман – використання групової роботи на матеріалі окремих навчальних предметів (трудове

навчання, російська мова, образотворче мистецтво), К.Ф. Нор, О.В. Кузьміна, І.П. Гудзик наголосили на досить низькому рівні періодичності та частотності застосування групової роботи у початковій школі, що зумовлено недостатністю теоретичних розробок.

Мета статті полягає у розгляді психолого-дидактичних особливостей групової роботи учнів початкових класів, зокрема – специфіки її впровадження та використання на основі врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно важливим для тлумачення терміну «групова робота», на нашу думку, є думка науковців (Х.Й. Лійметс, В.В. Котов, Є.І. Задоя, О.Г. Ярошенко) про те, що групова робота – це організована вчителем спільна навчальна діяльність учнів одного класу, під час якої група (а не окремий учень) отримує завдання, виконання яких потребує спільних зусиль учнів (спільне планування роботи, обговорення і вибір способів вирішення навчальних задач, взаємодопомога і співробітництво, самооцінка). Кінцевий продукт групової роботи – це не механічне об'єднання окремих зусиль (сума результатів членів групи), а якісно новий результат за рахунок прояву групового ефекту (збагачений колективними зусиллями думки і різноманітним почуттями).

Однак, слід мати на увазі, групова робота учнів початкової школи може бути побудована із використанням колективної та індивідуальної форм навчальної діяльності. Так, залежно від вмісту зазначених вище форм навчальної діяльності, групову роботу поділяють на кооперативно-групову (лише спільне виконання завдань учнями) та індивідуально-групову (яка частково або переважно містить індивідуальну навчальну діяльність), що супроводжується різною методикою організації групової навчальної діяльності учнів, яка «різниться в залежності від того, які дидактичні, розвивальні та виховні завдання мають бути вирішені в процесі роботи. Це – взаємоконтроль, взаємодопомога та взаємонавчання.» [2; с. 8]

Разом з тим, відносини між молодшими школярами під час співпраці у групах можуть мати двосторонній (співвиконавці, співавтори) або односторонній (керівник і виконавець) характер. Виконання ролей спікера, секретаря, посередника, доповідача є досить проблемним у 1-2, однак можливе епізодично у 3-4 класах.

Застосування у навчально-виховному процесі групової (парної) роботи учнів початкової школи потребує чіткого усвідомлення та дотримання її структури (М.Д. Виноградова, І.Б. Первін):

„1. Вступна частина.

а) Постановка пізнавальної задачі (проблемної ситуації).

б) Інструктаж послідовності роботи.

в) Роздавання дидактичного матеріалу групам.

2. Групова робота.

г) Знайомство з матеріалом, планування роботи в групі.

д) Розподіл завдань всередині групи.

е) Індивідуальне виконання завдання.

ж) Обговорення індивідуальних результатів роботи в групі.

з) Обговорення спільного завдання групи (зауваження, доповнення, уточнення, узагальнення).

і) Підведення підсумків групового завдання.

3. Заклучна частина.

к) Повідомлення про результати роботи в групах.

л) Аналіз виконання пізнавальної задачі.

м) Загальний висновок про групову роботу і досягнення поставленої задачі (вирішення проблемної ситуації)» [1; с. 43]

Величина груп у початковій школі може бути різною залежно від змісту навчальних завдань (варто також враховувати характер шкільних меблів) – 2 або 4 (рідше 3, 5, 6 учнів).

Групування школярів, на нашу думку, має здійснювати вчитель, хоча періодично можливо дозволяти їм виявляти власний вибір або інколи здійснювати це випадковим чином.

Часта зміна складу груп у початковій школі є небажаною, хоча паралельно з роботою постійних, час від часу варто використовувати співпрацю груп змінного складу.

При поділі учнів на групи залежно від рівня знань та пізнавальної активності у початковій школі доцільним є створення переважно гетерогенних (змішаних) груп (враховуючи індивідуально-типологічні особливості та міжособистісні відносини учнів). Водночас періодична робота учнів у гомогенних групах надасть педагогові для максимального розвитку сильних учнів та надання допомоги слабшим учням.

Залежно від специфіки поділу та групи (гетерогенні або гомогенні) можливе використання двох видів групової роботи: єдиної і диференційованої (однакових або різних навчальних завдань).

Дослідження науковців і досвід використання групової роботи учнів у загальноосвітніх навчальних закладах також виявили необхідність врахування індивідуальних особливостей дітей, без чого співпраця у групах (парах) у початковій школі є неможливою або неефективною.

Слід враховувати, що кожній особистості властиві певні індивідуально-психологічні особливості: біологічно обумовлені особливості (темперамент, задатки, найпростіші потреби); соціально обумовлені особливості (спрямованість, моральні якості, світогляд); індивідуальні відмінності різних психічних процесів; досвід (об'єкт і якість наявних знань, навичок, умінь.» Усі вони перебувають у постійному складному зв'язку, суттєво впливають один на одного.

На прояви типів темпераментів та рис характеру помітний слід накладають вікові особливості школярів. Зокрема, для молодших школярів характерна висока афективність, тобто схильність до бурхливого вираження

емоцій – як негативних, так і позитивних. Все це потребує врахування для міжособистісної сумісності під групування дітей.

Висока сумісність партнерів потребує взаємодоповнюючих властивостей темпераменту і характеру (компліментарність): сангвінік – меланхолік, холерик – флегматик; схожість особистісних орієнтацій і особливостей: бажання спілкуватися, тривожність, мрійливість та ін.; співпадання рольових уявлень і сподівань учасників групи (А.В. Морозов).

Разом з тим, слід враховувати, що молодші школярі мають значні труднощі під час організації спільної діяльності і взаємодії. «Об'єднавши учнів у групи і поставивши їм завдання працювати разом, не можна розраховувати, що це само собою приведе до спільної діяльності. Не всі групи є групами співробітництва. Об'єднання в групи цілком може закінчитися конкуренцією, причому в тісним просторі, або приведе до окремої індивідуальної діяльності, що перемежовується з розмовами.» [5; с. 27]

Розвиток навички співпраці у групах вимагає серйозних педагогічних зусиль зі сторони вчителя і повинен здійснюватися поетапно. Водночас, формування умінь виконувати спільні дії залежить від віку дітей, звідси – різний рівень розвитку способів організації спільних дій. Так, В.Я. Ляудіс і Г.А. Цукерман є прихильниками якомога раннього впровадження співпраці у навчально-виховний процес. Н.Ф.Скрипченко вважає можливим це у II півріччі 1 класу.

На наш погляд, актуальними для початкової школи є поради Л.С. Римашевської, яка досліджувала особливості співпраці старших дошкільників. Науковець радить спочатку навчити дітей самостійно сприймати й усвідомлювати мету спільної діяльності, переконати, що запропоноване завдання швидше, зручніше, ефективніше можна виконувати саме спільними діями. Ознайомлювати їх із моделями співпраці Л.С. Римашевська рекомендує, використовуючи таку стратегію:

1) Першим етапом впровадження групової роботи є акцентування уваги дітей на товаришеві як на потенційному партнері для співпраці, налагодження позитивних емоційних контактів між дітьми, підтримання інтересу до співпраці.

2) Другий етап передбачає по чергове впровадження трьох моделей співпраці з поступовим ускладненням:

- спільно-індивідуальна модель співпраці (кожна дитина виконує свою частину завдання індивідуально);
- спільно-послідовна модель співпраці (результат дії одного стає предметом діяльності іншого);
- спільно-взаємодіюча модель співпраці (спочатку дії взаємодіють у парах або підгрупах, а потім здійснюється взаємодія між парами (підгрупами) для досягнення спільного результату.

Є.С. Задоя пропонує вирішувати проблему впровадження різновидів групової роботи шляхом використання у навчально-виховному процесі 1 класу чотирьох типів завдань (залежно від мети, характеру співпраці, кількості учнів у групі, взаємного контролю і оцінки учасниками результату спільної діяльності):

1) Самостійне виконання учнями індивідуальних завдань, результати яких учитель об'єднує в колективну роботу як результат спільних зусиль.

2) Перед учнями ставлять мету, яку вони можуть досягти шляхом об'єднання робіт, які вони виконують індивідуально.

3) Перед учасниками груп ставлять спільну мету, досягти якої можливо шляхом виконання спільних завдань, які відрізняються змістом і рівнем складності.

4) Педагог ставить перед учнями спільну мету, досягти якої можливо тільки шляхом спільного виконання завдання, яке вимагає розподілення доручень між учасниками, і неодноразового спільного обговорення по ходу виконання завдання. [3; с. 12]

Завдяки поетапному застосуванню перелічених вище завдань у школярів поступово формуються вміння і навички, необхідні для співпраці. Після того, як учні оволоділи прийомами роботи в групах, навчилися спілкуватися, співпрацювати, поступово впроваджують складніший вид групової діяльності, який передбачає взаємодію не тільки членів групи, а і взаємодію між групами.

На наш погляд, цікавою є ідея А.В.Хуторського, який пропонує поетапне утворення груп: першочергово 3-5 учнів, які досягли певних успіхів у вивченні теми або проблеми, об'єднують у групу, яка самостійно працює під час уроків окремо від інших (з іншими учнями займається вчитель). Поступово, процесі навчання, група розширюється, розбивається на підгрупи за певними критеріями. Так відбувається до тих пір, поки усі учні не почнуть працювати у групах.

Разом з тим, слід враховувати, що невід'ємною складовою групової роботи є спілкування - взаємний обмін інформацією, діями, побудова загальної стратегії взаємодії, організація міжособистісної взаємодії, пізнання та розуміння учнів один одного. Важливим для ефективного спілкування молодших школярів під час співпраці є «контакт очей», використання вербальних і невербальних (жести, міміка, пантоміма) засобів, володіння діалогічним та монологічним мовленням, прояви рефлексії та емпатії тощо.

Враховуючи вище сказане, різні форми та види групової роботи у 1-4 класах можливо використати для розширення і поглиблення знань учнів, подолання неуспішності або відставання у навчанні на різних етапах різних типів уроків, під час перевірки домашніх завдань, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого матеріалу, опрацювання навчального матеріалу, закріплення, відпрацювання знань і формування навичок, перевірки якості вивченого матеріалу. Зважаючи на те, що особливістю початкового етапу

шкільного навчання є зміна провідної діяльності учня, варто інтегрувати у навчально-виховний процес у групах елементи ігрової діяльності.

Висновки. Групова робота учнів початкової школи - це організована вчителем спільна навчальна діяльність 2 або 4 (рідше 3, 5, 6) учнів одного класу, під час якої група (а не окремий учень) отримує завдання, виконання яких потребує спільних зусиль учнів (спільне планування роботи, обговорення і вибір способів вирішення навчальних задач, взаємодопомога і співробітництво, самооцінка), однак, може містити й елементи індивідуальної навчальної діяльності.

Використання групової роботи учнів у навчально-виховному процесу початкової школи потребує врахування їх вікових, індивідуальних особливостей та ґрунтовної підготовки педагога, який має детально продумати організацію роботи: склад груп, зміст та час виконання завдань, способи оперативного контролю, об'єм і форму необхідної допомоги тощо.

Сьогодні, хоча окремі вчителі початкових класів, інтуїтивно поєднуючи у шкільній практиці різні форми групової роботи, досягають високих навчальних результатів, проблема в аспекті навчання конкретних предметів (зокрема, української мови та читання) потребує спеціальних досліджень, розробки дієвих, теоретично обґрунтованих методик для впровадження у навчально-виховний процес початкової школи.

Література

1. Виноградова М.Д., Первин И.Б. Коллективная познавательная деятельность и воспитание школьников. – М.: Просвещение, 1977. – 160 с.
2. Вихрущ А., Вихрущ В. Психолого-педагогічні передумови оптимального сполучення індивідуальних та колективних форм учбової діяльності молодших школярів // Молодший школяр: проблеми розвитку. Матеріали науково-методичної конференції «Розвиток особистості молодших школярів у навчально-виховному процесі». – Івано-Франківськ. – «Плай». 2006. – С.5-9.

3. Задоя Е.С. Дидактические условия организации групповых форм учебной работы шестилетних первоклассников: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Киев, 1989. – 25 с.
4. Морозов А.В. Деловая психология: Учебник для студентов высших учебных заведений. Издание 3-е дополненное и переработанное. – М.: Академический Проект, 2005. – 1040с.
5. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. – К.: АСК., 2006. – 192с.
6. Римашевская Л.С. Технология развития навыков сотрудничества у старших дошкольников. Учебно-методическое пособие. – М.: Центр педагогического образования, 2007. – 112 с.
7. Скрипченко Н.Ф., Кочіна Л.П., Підгорна Н.І. Заняття з дітьми, які не відвідують дошкільних закладів і підготовчих класів загальноосвітніх шкіл. Методичні рекомендації. Частина І. – К.: Рад. школа, 1985. – 72 с.
8. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузо. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
9. Цукерман Г.А. Зачем детям учиться вместе? – М.: Знание. 1985. – 80 с.

Лариса Шевчук

Психолого-дидактичні особливості групової роботи учнів початкових класів

У статті розглядаються психолого-дидактичні особливості групової роботи учнів початкових класів, зокрема специфіка її використання із врахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів.

Ключові слова: групова робота учнів, психолого-дидактичні особливості групової роботи учнів початкових класів.

Лариса Шевчук

Психолого-дидактические особенности групповой работы учащихся младших классов

В статье рассматриваются психолого-дидактические особенности групповой работы учеников начальных классов, в частности специфика ее использования с учетом возрастных и индивидуальных особенностей младших школьников.

Ключевые слова: групповая работа учащихся, психолого-дидактические особенности групповой работы учащихся начальных классов.

L. Shevchuk

Psychological and didactic peculiarities of a group activity of primary school students

The article is dedicated to the psychological-didactic peculiarities of pupils' group work at primary school, in particular to the specificity of its using on the basis of taking into account younger schoolchildren's age and individual peculiarities.

Keywords: group work of pupils, psychological and didactic peculiarities of a group activity of primary school students.